

DETERMINĂRILE SPAȚIALE ALE LUMII ÎN INTERVIURILE CU VICTIMELE REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST¹

Rezumat: Materialul prezintă rezultatele unui studiu realizat în baza textelor incluse în volumul *Românii în Gulag* (Chișinău, 2014). Este analizat modul în care opoziția *aici / acolo* se realizează în aceste texte, pornindu-se de la semnificația acestor deictice în limbajul comun și în imaginarul lingvistic românesc. Se constată că în textele de istorie orală, aceste cuvinte reflectă anumite restricții semantice.

Calificate, ca urmare a metodei de înregistrare, drept istorii orale, textele-interviuri reprezintă, din perspectiva textologiei actuale, literatură-document, fiind marcate în cel mai înalt grad de autenticitate.

Într-un detaliat comentariu, *Expresivitatea limbii române împotriva exilului siberian al ființei umane* la textul Aniței Nandriș *Amintiri din viață. 20 de ani în Siberia*, reputatul lingvist Dumitru Irimia² reliefează câteva trăsături caracteristice acestui tip de texte, raportabile și la textele de istorie orală:

- a) „creativitatea persoanei istorice [...], devenită personaj-narator [...], se poate manifesta și în această direcție, a transformării unei lumi istorice într-o lume semantică și a coexistenței acestora ca două lumi consubstanțiale”;
- b) autoarea (autorul) „a hotărât să nareze evenimentele trăite de ea (el – A.S.) însăși/însuși, cât și de cei cu care a intrat în raporturi imediate, dar [...] și-a pus aceste amintiri sub semnul condiției umane; prin aceasta, [...] le-a scos, de fapt, din curgerea lor strict fenomenală și le-a înscris într-un proces, complex și subtil, de semnificare”;
- c) „lumea semantică proprie acestei cărți (prin extindere istoria orală – A.S.) își asumă lumea istorică, pe care o transcende fără a-i anula însă identitatea ei, și determinată și determinabilă spațial, temporal, uman”³.

Nu vom insista pe diferențele care există între un text scris (cum este cel al Aniței Nandriș) și un text înregistrat (cum sunt istoriile orale), ci, pornind de la ultima constatare a profesorului D. Irimia, vom încerca să evidențiem determinările spațiale ale lumii relatate, cuprinse în opoziția *acolo / aici*. Aceasta pentru că determinativele spațiale (dar și temporale) ale lumii reale și ale lumii textului se configurează într-un mod cu totul aparte în istoria orală.

Elementele deictice *aici* și *acolo* se concretizează, în general, în funcție de locul în care se poziționează vorbitorul (sau în cazul nostru, naratorul). În accepția cea mai uzuală, *aici* înseamnă „în acest loc, în aceste locuri (relativ) apropiate de vorbitor”, iar *acolo* – „în acel loc (relativ) îndepărtat (de cel care vorbește); în alt loc”.

În imaginarul lingvistic românesc, așa cum arată rezultatele experimentului asociativ⁴, pe segmentul de la reacție la stimul, cele două deictice prezintă următoarea configurație:

- *aici* înseamnă, în primul rând, *aproape* (104)⁵ și se leagă de un alt element deictic raportabil la momentul vorbirii – *acum* (100). Vom observa, apoi, că, în relatările intervievaților, semnificația de *aproape* este cea care se actualizează nu doar cu sensul direct, de apropiere în spațiu, ci și metaforic, prin asocierile pe care acest cuvânt le are, la rândul său, în imaginarul românesc: *prieten* (21); *mama* (11); *iubire* (10); *prieteni* (8); *familie* (7); *de tine* (6); *de mine* (6); *lângă tine* (6); *casă* (5); *suflet* (5); *siguranță* (5); *căldură* (5); *acasă* (5); *cald* (5). În interviurile analizate, chiar dacă este deictic, *aici* nu este decât foarte rar *Siberia*, *Kazahstan*, *locul deportării*. Elementele generice pentru

¹ Studiul este realizat în baza textelor incluse în volumul *Românii în Gulag*, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2014.

² Irimia, D., *Introducere în stilistică*, Iași, Polirom, 1999, p. 267-274.

³ Idem.

⁴ Experimentul asociativ a fost realizat de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți în cadrul proiectului instituțional de cercetare fundamentală 11.817.07.35F. *Cercetarea structurilor asociative ale limbii române și elaborarea dicționarului asociativ*. Experimentul asociativ presupune că respondenții indică prima reacție verbală pe care o au la rostirea/citirea unui cuvânt-stimul, într-un timp limitat, dintr-o listă de cuvinte elaborată anterior conform frecvenței cuvintelor în limba română.

⁵ Cifra alăturată stimulului verbal indică numărul de reacții dintr-un total de peste 750 de reacții.

aici sunt, în imaginarul românesc, adverbul interogativ-relativ *unde* (45) și substantivul *loc* (14). Dacă în imaginarul românesc *aici* poate fi și *oriunde* (24), în textele intervievaților ele prezintă restricții: *aici* este doar *acasă*. Verbele ce se raportează la acest deictic sunt și ele cu relevanță pragmatică, fiind legate de spațiul comunicării: *veni* (15); *așteaptă* (4); *sosi* (3); *sta* (2); *apuca* (2); *ajunge* (2). Opusul lui *aici* este *departe* (10), mult mai concret decât antonimul sistemic *acolo*;

- *acolo* este perceput mult mai distant și lipsit de nuanța afectivă în imaginarul românesc (iar asocierile pot explica, probabil, de ce *acolo* înseamnă pentru deportați, aproape exclusiv, locul deportării). Și pentru această reacție, stimulul cu nuanță generică este adverbul relativ-interogativ *unde* (135) și substantivul *loc* (6). *Acolo* este perceput drept *departe* (37) și, mai rar decât *aici*, drept *oriunde* (11). Dintre semnele cu conotație negativă apare, pentru *acolo*, ca stimul *nimeni* (3) și *mereu* (4).

Cu referire la textul povestit, *aici* este locul în care se află cel care vorbește, narează, își povestește istoria, iar *acolo* este locul îndepărtat de vorbitor. Ambele elemente își schimbă referentul în funcție de poziția vorbitorului. Opoziția spațială *acolo* (*Gulagul, Siberia*) / *aici* (*acasă, Moldova*) este una conformă cu expectația cititorului/ascultătorului. Într-o narațiune însă este de așteptat ca, în funcție de situarea în timp a povestitorului, sistemul referențial să se modifice. Astfel, de exemplu, când naratorul narează și ajunge în alt spațiu, acel spațiu ar trebui să devină *aici*, atunci când el se integrează acestuia, iar *Moldova, casa*, în momentul depărtării să fie *acolo*.

Se observă însă că *acolo* este *locul deportării*, *aici* este *acasă* în povestirile intervievaților, iar modificările referențiale nu se produc decât foarte rar.

Acolo capătă, prin urmare, pe lângă semnificația comună de departe, o semnificație restrictivă care înscrie spațiul deportării în termeni geografici concreți: *Ivdeli, Punctul 28, Kazalinsk, Karlag*. Alteori, semnificația geografică concretă se atenuează, prin *acolo* înțelegându-se spațiul în care lucrurile luau o altă turnură, se produceau în alt mod decât cel obișnuit, al experienței anterioare deportării (sau și posterioare ei): *Toată ziua lucrăm acolo* (p. 32)⁶; *Acolo nu am mai avut casă* (p. 34); *Poate și se vindea ceva pe acolo* (p. 59); *Ardeau repede casele acolo* (p. 65); *Ne vizitau băieții care făceau armata acolo* (p. 66); *Era de spălat, să faci mâncare la cei care lucrau, pentru că nu-i hrăneau acolo* (p. 67); *Nu erau alegeri acolo* (p. 68).

Contextual, *acolo* transpune segmente, părți ale unui parcurs, elemente ale microspațiilor din care se construiește (pentru cititor) sau în care se descompune (pentru cel care relatează) spațiul integral:

- *baracul: Era podea de lemn și mai țin minte că era o scenă acolo* (p. 59);
- *grajdul: Trăiau acolo și caii, și nemții* (p. 60);
- *budka: Trecea trenul pe acolo, care aducea pâine* (p. 62); *Acolo erau și caiete, și preaniki acolo se vindeau* (p. 63);
- *școala: Am mers la școală acolo* (p. 62); *Tata a zis ca eu să termin șapte clase acolo* (p. 70);
- *gara: Acolo, la gară, ne-au îmbrăcat... o femeie de acolo mi i-a dat* (p. 24);
- *familia: Ele erau acolo, în familiile deportate* (p. 25).

Semnele spațiului se îmbină cu cele ale timpului, convergând în *acolo*: *Se împodobește brad acolo, se făcea Anul Nou pe 31 decembrie* (p. 67); *S-au născut copiii acolo* (p. 68).

Semele conotative pozitive se actualizează în *acolo*, atunci când se raportează la oameni: *Erau prietenoși oamenii acolo* (p. 61); *Noi trăiam de-acum mai bine decât rușii de acolo* (p. 64) sau, cu totul rar, *acolo* este perceput drept *Patrie*: *Acolo era Patria mea* (p. 34), *Aralisk*.

Sintagmatic, *acolo* se leagă în relațiile deportaților de alte elemente cu valoare deictică, care tocmai prin contextele în care apar sunt nu doar sugestive, ci cutremurătoare:

- *când s-au întors de-acolo* (p. 35) – *a întoarce* presupunând, în limba română, nu pur și simplu parcurgerea unui oarecare drum, ci *înapoierea*, adică *întoarcerea în locul din care a fost plecat*; iar *a fost plecat* este o formă pasivă și reclamă o forță din afară, care impune plecarea;

- interpretarea este confirmată și de sintagma *când s-au întors în Moldova* (p. 32), adică *aici*;

- *Îi întâlneau oamenii pe drum încolo* (p. 22) – drumul care duce spre alt loc decât *aici*, iar *aici*, așa cum reiese din relațiile deportaților este *acasă*;

- sintagma *moldovenii de acolo* (p. 37) capătă și ea o semnificație aparte, însemnând, de bună seamă, nu *moldovenii de oriunde*, ci *moldovenii deportați*.

---

⁶ Aici și în continuare, trimiterile se fac la textele incluse în volumul *Românii în Gulag*, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2014.

Adverbele deictice *acolo* și *aici*, atunci când apar în același context înscriu relații opozitive, care vizează nu doar semnificația lor (*aproape* și *departe*), ci anumite dominante ale acestor spații, explicitate direct în această relație de opoziție:

Acolo era omăt, frig. Aici – ca în rai;

Când am văzut aici cum înfloresc copacii... Acolo nu vedeam cum înfloresc copacii. Acolo înflorea numai ceriomuha (p. 70).

Opoziția *aici* (concretizată prin *de pe loc*) / *acolo*, ca suprapusă opoziției *bine* / *rău* se inversează, uneori, în relatările intervievaților atunci când se referă la ființele umane:

Ai noștri de pe loc erau fricoși. Cei de acolo erau diferiți (p. 76);

Aceștia de pe loc se temeau, iar cei de acolo erau mai curajoși (p. 76).

Neutralizarea opoziției *aici* / *acolo* se produce în situația unor elemente sustrate spațiului, care țin de demnitatea umană, necondiționată spațial: cu referire la părinți, de exemplu, *Părinții erau modești, vorbeau cumpătat. Se țineau cu demnitate și acolo, și aici* (p. 76)

Aici înseamnă „acasă (casa în care locuiești)”, iar, la figurat, „locul natal, patria”:

- *Am învățat aici aprilie și mai* (p. 70) = în sat;

- *Tata a scris acasă* (p. 30);

- *Primeam scrisori de aici regulat și tata știa* (p. 30) – în acest context este mai mult decât semnificativă apariția lui *aici*: tata scria din Siberia, prin urmare, *aici* era, în fond, *acolo*; substituirea *aici* – *acolo* însă nu se produce în imaginarul naratorului; *aici* continuă să fie *acasă*, indiferent de locul în care se află.

Așa cum s-a putut observa mai sus, *aici* se substituie, contextual, cu *de pe loc* (*Aceștia de pe loc*; *Ai noștri de pe loc*). Locul din care au fost *plecați* deportații se sustrage uneori și opoziției *aici* / *acolo*; el nu este nici *acolo* și nici *aici*, ci capătă coordonatele concrete ale *Satului*. Sat devine, în esență toponim, fără a fi readus în context toponimul propriu-zis. Numele comun devine nume propriu, propriu unei singure localități în care se înscrie ceea ce desemnăm prin *acasă*. Astfel, cuvântul *sat* își apropie modul de semnificare de cel al termenilor de rudenie (*mamă, tată*), care prin raportare la vorbitori sunt înțelese drept satele lor și nu altele (așa cum lexemul *mama* sau *tata* sunt suficiente pentru a înțelege că este vorba de *mama* sau *tatăl meu*, atunci când pronunț aceste cuvinte ca vorbitor și le raportează la mine, iar a spune *al meu* / *a mea* devine redundant):

Aveam o făclie [...] nu departe de sat (p. 17);

Erau cei mai puternici boi din sat (p. 19);

Or în sat dacă striga cineva, mai ales dacă chiuiai noaptea (p. 38);

Chiar și oamenii îmi spuneau, prin 1974-75, când mă duceam în sat (p. 40);

În sat de-acum știam unde mergem (p. 70).

Cantitativ, adverbul *aici* apare mai rar în comparație cu corelativul *acolo*. *Aici*, lexem cu o semantică difuză, în virtutea caracterului deictic, este substituit prin *sat* sau *oraș* sau denumirea concretă a localității. Iar această substituie reflectă necesitatea raportării deportaților la un spațiu stabil, în afara determinărilor temporale ale vorbirii, la un spațiu care poate fi definit prin metafora *acasă*.

Sainenco Ala

Area Determinations of the World In the Interviews with the Victims of Totalitarian Communist Regime

Abstract: The material presented results of a study based on the texts included in the volume of Romanians in Gulag (Chisinau, 2014). It looked at how the opposition here / there is achieved in these texts, starting from these deictic meaning in common language and imagery Romanian language. It appears that the texts of oral history, these words reflect certain semantic restrictions.

Keywords: Interview, Victims of Totalitarian Communist Regime, oral history, area.